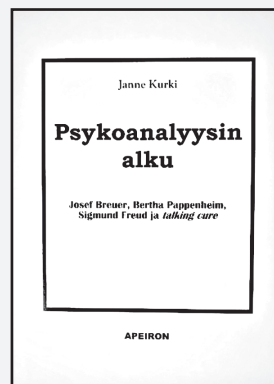

Hurmaava isänmurha

Janne Kurki: *Psykoanalyysin alku. Josef Breuer, Bertha Pappenheim, Sigmund Freud ja talking cure.* Apeiron, Vantaa 2021. 432 s.

Janne Kurjen teos alkaa johdannolla, kiihkeällä julistuksella, jossa kirjoittajan arkkivihollisiksi paljastuvat ”paperipsykiatrien tilastoartikkelien systeemiväkiivalta” eli satunnaistetut kontrolloidut tutkimukset, Helsingin yliopiston filosofian ja estetiikan laitoksilla harjoitettu ”keinotekoisten kielten kontrolli ja manipulaatio” sekä kansainvälisen psykoanalyttisen yhdistyksen IPA:n edustama ortodoksinen psykoanalyysi. Voisi ajatella, että johdannon julistava sävy syö kirjan uskottavuutta tietokirjana. Se synnyttää ensivaikutelman, että kyseessä ei ole historiallinen tutkimus psykoanalyysin alkuvaiheista vaan psykoanalyysin ja psykiatrian koulukuntien välisiin kiistoihin liittyvä poleeminen puheenvuoro. Toisaalta johdanto puolustaa myös paikkaansa: on tietenkin parempi, että lukija tietää kirjoittajan poleemisen aseman heti kättelyssä.

Teoksen runko muodostuu kolmesta elämäkerrasta, Josef Breuerin, Bertha Pappenheimin ja Sigmund Freudin. Nämä kolme elämäntarinaa kytkee yhteen Breuerin ja Freudin klassinen teos *Studien über Hysterie* (1895), jossa Pappenheim esiintyy kuuluisan tapausselostuksen Anna O:na. Nämä pienoiselämäkerrat ovat kiinnostavia joskin niiden sekaan välihuomautuksina tai pidempinä syrjähdyksinä sijoitettu polemiikki kirjoittajan vihollisia vastaan katkookin toistuvasti tekstin jatkuvuutta. Joka tapauksessa yksi kirjan

keskeisiä ansioita on tuoda esiin seikka, ettei psykoanalyysi lähtenyt ihan tyhjästä eikä myöskään vain Freudista liikkeelle. Sen syntyä oli pohjustettu varovaisesti, paitsi tietty myös Salpètrièressä, jossa Charcot jäi epäröimään hysterialta orgaanisen ja funktionaalisen etiologian välimaastoon introdusoimalla funktionaalisten tai dynaamisten leesoiden käsitteen. Näihin ranskalaisiin vaiheisiin Kurki ei pysähdy, mutta Wieniläisistä kuvioista hän tuo hyvin esiin Breuerin lisäksi myös Moritz Benediktin osuuden. Yhteydet Ranskaan kartoitetaan Pierre Janet’n osalta ja tässä yhteydessä Kurjella on kiinnostava hypoteesi Janet’n ja Breuerin teorioiden erojen selittymisestä heidän erilaisilla toimintaympäristöillään ja niissä olevien potilaisaineistojen erilaisuudella.

Bertha Pappenheimin keskeinen asema teoksessa on perusteltu. Paitsi että tapausselostus valaisee psykoanalyysin alkuvaiheita, hänen elämänsä parantumisen jälkeen tuo hyvin esiin seikan, johon Kurjen siteeraamat surrealistit Louis Aragon ja André Breton kiinnittivät huomiota: hysteria oli myös kapinan ilmaisu. Se että hysteerikot olivat usein (vaikkei tosin yksinomaan) naisia, herättää epäilyksiä, että kyse oli erityisesti naisten tavasta ilmaista kapinointia heille tarjottuja roolimalleja vastaan. Näin Pappenheimin myöhempi feminismi voidaan nähdä tämän saman kapinan ”terveempänä” jatkona. Kurki korostaa osuvasti myös sitä, että onnistunut terapeutin hoito vapautti Berthan ja että hän pystyi sittemmin työssään lastenkodin johtajana auttamaan myös muita artikuloimaan itseään.

Berthan elämäkerta päättyy kauniisti kirjoitettuun yhteenvedoon, joka tosin osoittautuu vain harhalopukkeeksi. Varsinaisen jännitteet purkavan oikean lopukkeen sijasta sitä seuraa kappale, jossa dissonanssit päästetään valloilleen: Berthan elämän kauneus valjastetaan aseeksi hyökkäykseen magneettikenttiä (ts. transkraniaalista magneettistimulaatiota), kognitiivis-behavioraalista terapiaa, psykoedukaatioita ja muita kirjan pääpiiruja vastaan.

Kirjan keskeinen ansio on mielestäni sen tuominen esiin, että psykoanalyysi on ennen kaikkea menetelmä eikä teoria. Tämä pätee sekä ajallisesti ja käsitteellisesti. Teoria on syntynyt menetelmän avulla ja heijastaa sen ominaisuutta. Oikealta ja perustellulta vaikuttaa myös Kurjen tapaan nostaa Breuerin merkitys tämän menetelmän kehittämisessä. Yksi kirjan hienoimmista poleemisista väliluomautuksista on Breuerin teoreettista artikulaatiota koskevaan osuuteen liitetty jakso, joka kuvaa kielessä ja kielen logiikalla tapahtuvien terapeuttisten interventioiden erityisluonnetta ja jossa perustellaan hyvin, miksi biologisiin ja fyysiologisiin vastineisiin keskittyvä tutkimus ei tarjoa eväitä terapiassa kohdattavien mielteiden ja merkitysten kohtaamiseen.

Tekijän kritiikki aivojen ja välittäjäaineiden kaikenselittävästä statusta kohtaan on kieltämättä aiheellista ja osuvaa. Tällaisen neurosentrismi, jonka nimissä kaikki ihmistä ja hänen käyttäytymistään tutkivat joutuvat nykyään esiintymään ”aivotutkijoina”, sekä esittämään tuloksensa fMRI-kuvina, jotta heidät otettaisiin vakavasti, on todellakin arveluttava ilmiö. On silti lisättävä, että psykiatriisiin häiriötiloihin liittyvien välittäjäainemuutosten tuntemus voi olla hyödyllistä ja tärkeää tietoa, vaikka nämä muutokset eivät näitä tiloja varsinaisesti ja perimmältään selittäisikään – minkä Kurki itse asiassa toteaaakin Breuerin suulla tämän puhuessa hysterian alkuperän ”ideogeenisyyden” kritiikistä (s. 109–110). Kurki väittää jopa, että ”jos skitsofrenian katsotaan johtuvan dopamiinin liikatuotannosta, niin on ilmeistä, ettei Berthalla voinut olla mitään adekvaattia sanottavaa omasta tilastaan tai sen oikeasta hoidosta [...]” (s. 185). Tämä ei kuitenkaan ole lainkaan ilmeistä. Jos välittäjäaineiden pitoisuuk-

sisssa on esimerkiksi pitkällisten traumaattisen kokemusten tai stressin tuloksena tapahtunut muutoksia, jotka aiheuttavan osan skitsofrenian oireista, niistä kärsivällä voi hyvinkin olla sanottavaa omasta tilastaan ja sen syistä.

Tarinan pahis (spoiler alert)

Freudin elämää Kurki kuvaa siteeraamalla pääsääntöisesti Louis Bregerin teosta *A Dream of Undying Fame – How Freud Betrayed his Mentor and Invented Psychoanalysis*. Otsikostakin voi lukea, että teoksen sävy on kaukana Guttmanin myötämielissä ja paikoin jopa hieman hagiografisesta Pappenheim-elämäkerrasta, johon Kurki nojautuu kuvatessaan Pappenheimin elämää. Kurki syyttää Freudia mustavalkoisesta ajattelusta, ihmisten jakamisesta ”hyviksiin” ja ”pahiksiin” (s. 35). Kurki kääntää tämän asean Freudia vastaan esittämällä Freudin negatiivisessa valossa ja korostamalla Breuerin ja Pappenheimin ansioita. Freud näyttyy teoksessa Hannibaliin Aleksanteri Suureen, Oliver Cromwelliin tai Herman Cortesiin samaistuva lapsena. Tämän ihailun kerrotaan jatkuneen läpi Freudin elämän. Kurki kirjoittaa sen ennakoivan ”hänen palavaa haluaan tulla maailmankuuluksi tiedemieheksi, hänen yleistäviä teoreettisia julistuksiaan, hänen tapaansa tehdä terapiaa ja sitä tapaa, jolla hän ohjasi psykoanalyttista liikettä” (Breger sitaatti s. 308).

Kurki jäljittää Freudin keskeiset teoreettiset käsitteet kuten oidipuskompleksin, kastroatiopeolon ja peniskateuden juuret Freudin omiin puolustusmekanismeihin, jolla tämä suojautui lapsuudenperheestään kumpuvalta ahdistukselta (s. 318). Tämä ei tietenkään todista näiden teoreettisten käsitteiden epäpätevyyttä vaan osoittaa niiden juuret Freudin omissa kokemuksissa ja Freudin ajan perheinstituutioissa. Kurki suuntaa valokeilan näistä kahdesta kuitenkin enemmänkin Freudin yksilöpsykologiaan kuin psykoanalyysin historialliseen ja sosiologiseen taustaan. Historia tuodaan esiin vertaamalla kansainvälistä psykoanalyttista yhdistystä IPA:aa, ”kaihtamatonta kontrollielintä”, Gestapoon ja Neuvostoliiton salaiseen poliisiin. IPA:n toimintatavat näyttävät Freudin psykopatologian kollektiivina heijas-

tumina. (s. 322–323). Kurki toistaa myös perinteisen väitteen (s. 335), että Freud selitti teoriaansa kohdistuvan vastuksen seksuaalisuuteen kohdistuvalla torjunnalla (valitettavasti emme tälläkään kertaa saa viitettä tälle väitteelle). Hieman erikoisena voi tässä yhteydessä pitää ratkaisua kuvata Freudin omat *Tutkielmia hysteriaista* teoksen tapauselostuksetkin Bregerin kuvauksen välityksellä, viittaamatta alkuperäislähteeseen.

Kurjen freudilaisuuskritiikki perustuu ajatuksen, että Freudin defensiivisistä idealisaatio- ja mitätöintiäpuumuksista on identifikaation kautta tullut osa psykoanalyysin – ja sen vastustajienkin – perinnettä (s. 403). Tämä tietenkin herättää kysymyksen missä määrin Kurki on vapaa tästä perinteestä. Freudin kohdalla hän ei kuitenkaan lankea mitätöintiin. Sen sijaan ”kognitiivisesti loppuun hiottujen kirjainyhdistelmähoitojen” ja näyttöön perustuvien hoitojen kohdalla mitätöinti on kyllä aika lähellä (s. 412 & *passim.*).

Joka tapauksessa on virkistävää lukea Freud-kritiikkiä, joka osaa tehdä eron psykoanalyysin ja Freudin välille. Se että psykoanalyysia puolustavan kirjan pääpahikseksi osoittautuu Sigmund Freud on vähintäänkin yllättävä juonenkäänte. Kurki tunnustaa kuitenkin myös Freudin ansiot: hän teki monia tärkeitä hedelmällisiä valintoja muun muassa jättämällä suggestion ja hypnoosin pois psykoanalyysistä (s. 352). Erään tapauselostuksen kuvauksen yhteydessä puhutaan myös Freudin empaattisesta ja myötätuntoisesta läsnäolosta, joka auttoi potilasta hyväksymään ristiriitaiset tunteensa (s. 369). Lisäksi todetaan Bregerin suulla, että Freudin luoma psykoanalyysi laajana selitysjärjestelmänä oli suuri saavutus (s. 394).

Kontrasteja ja kauneutta

Kurjen teos on hyvä esimerkki siitä, miten suuret vastakkainasettelut syntyvät toistaan lähellä olevien aatteiden välille. Juuri näistä lähellä olevista aatteista on syytä erottua ja retoriikan on oltavasan mukaista. esimerkiksi antitrinitaristien hyökkäykset katolisia vastaan ovat yhtä aggressiivisia elleivät aggressiivisempia kuin deistien tai ateistien, eikä ole ihme, että viimeksi mainitut

kierrättivät antitrinitaristien kirjoituksia laittomina käsikirjoituksina. Vastaavasti voin kuvitella psykoanalyysin vastustajien hekumoivan lukiesaan Kurjen tekstiä, vaikka Kurjen tarkoitus ei todellakaan ole kritisoida psykoanalyysia vaan yhtä vallitsevaa tulkintaa siitä. Toisaalta tekemällä pesäeroa psykoanalyysin ja freudilaisuuden välille Kurki onnistuu samalla torjumaan osan psykoanalyysikritiikistä ohjaamalla sen terän Freudiin.

Kirjan luomassa kuvassa psykoanalyysin alusta on voimakkaat ja selkeät kontrastit mm. Freudin autoritaarisuuden ja Breuerin avomielisyyden välillä. Lukija jää kuitenkin kaipaamaan harmaan sävyjä ja laajempia historiallisia – ei pelkästään yksilöpsykologisia – taustoja ja selityksiä sille, miksi Freudin versio psykoanalyysistä jätti Breuerin ajatukset varjoonsa. Freudin ja Breuerin väliset psykologiset erot suggestion vastustamisen versus sen hyödyntämisen välillä (s. 146) tuskin riittävät selittämään Freudin myöhempää merkitystä tai Breuerin vajoamista suhteelliseen unohtukseen. Freudin asenteita Breueria kohtaan Kurki selittää muassa Freudin puutteellisen objektikonstanssin avulla. Psykoterapeuteilla ovat tällaiset psykologisoivat hypoteesit ammatin vuoksi herkässä, mutta niiden käyttö terapiaprosessin ulkopuolella on vähän arveluttavaa, kun terapeutin suhde puuttuu – etenkin jos niitä käytetään kritiikin yhteydessä ohittamaan muut mahdolliset selitykset. Toisaalta Bertha Pappenheimin ollessa kyseessä Kurki on aiheellisen varovainen tehdessään jälkikäteisiä tulkintoja, vaikka aineistoa potilaasta ja hänen oireistostaan onkin suhteellisen hyvin saatavilla (ks. s. 173).

Kaiken kaikkiaan Bertha Pappenheimin sairauden ja sen analyysin kuvaus tarjoaa hyvät eväät psykoanalyttisen menetelmän erityisluonteen ymmärtämiseksi. Kurjen teos tuo hyvin esiin sen, mikä psykoanalyysissä on olennaista: psykoanalyysin ansiot piilevät paljolti terapeutin roolin määrittämisessä, siinä miten tämä pyrkii viime kädessä säilyttämään analysoitavan toimijuuden ja välttämään suggestioita tai auktoriteettiasemaa. Psykoanalyysin olemus ei siis piile yksittäisissä teoreettisissa oletuksissa vaan menetelmässä, joka on näihin oletuksiinkin nähden ensisijainen: sen lisäksi, että niitä ei olisi saatu selville

ilman analyttistä menetelmää, ainoastaan tämä sama menetelmä voi näitä teoreettisia oletuksia korjata. Ja on yhtä ilmeistä, että teoriaa, joka rakentuu tiedolle ihmisten sosiaalisista suhteista, on korjailtava sitä mukaa, kun yhteiskunta, jossa ihmiset kasvavat, muuttuu. Emme enää elä 1800-luvun lopun Wienissä. Kuten Kurki osuvasti toteaa: ”Itse asiassa voitaisiin jopa sanoa, ettei sisäistä maailmaamme ole olemassa kuin suhteessa toisiin [...]” (s. 194).

Edellä siteeraamaamme lausetta lukiessa tulee väkisin mieleen eräät 1700- ja 1800-luvuilla eläneet filosofit, jotka korostivat kulttuurin ja kielen merkitystä ihmismielen muotoutumisessa: Condillac ja hänen ideologiseuraajansa Cabanis ja Destutt de Tracy sekä heidän jälkeensä Maine de Biran ja G. H. Lewes. Kaikki edellämainitut tosin korostivat samalla, että mielen toimintojen taustalla olevien fysiologisten toimintojen tutkimus ja kielen ymmärryksen tasolla operoivat humanistiset tieteet ovat toisiaan täydentäviä eivätkä poissulkevia tai vaihtoehtoisia. Tuomalla esiin psykoanalyysin erityisluonteen suhteessa fysiologiseen tietoon voisi Kurjen kirja palvella tätäkin tavoitetta lisäämällä ymmärrystä psykoanalyysistä ja sen edustaman tiedon erityisluonteesta – edellyttäen etteivät kirjan mustavalkoiset poleemiset vastakkainasettelut tee tätä viestiä joillekin vaikeasti sulatettavaksi.

Välillä on nimittäin vaikea ymmärtää tekijän kiihkeää julistusta esimerkiksi kontrolloituja ja satunnaistettuja tutkimuksia vastaan, jotka ovat toisaalta tuoneet evidenssiä myös psykoanalyysin tueksi. Näillä tutkimuksille on oma sovellutusalaansa, joka ei mitenkään ole ristiriidassa historiallisen ja ymmärtävän tutkimusotteen kanssa. Kumpaakaan ei vain pidä julistaa ainoaksi oikeaksi ja autuaaksi tekeväksi. Hyvän kontrolloidun tutkimuksen suunnittelu ei myöskään ole sellaista aivotonta toimintaa, jossa ”oppineisuudella ja ajattelulla ei ole mitään sijaa”, kuten Kurki olettaa (s. 201). Teorioita testaavien ja niitä keskenään erottelevien sekä uutta tietoa synnyttävien koasetelmien suunnittelu vaatii tutkimuskirjallisuuden laajaa tuntemusta ja myös luovuutta.

Lukijan ei pidä kuitenkaan antaa johdannon epäilemättä hieman yksioikoisten poleemisten

teesien pelästyttää. Loppuosa kirjasta sisältää mielenkiintoisia ja varteenotettavia ajatuksia psykoanalyysin historiasta ja luonteesta. Kirjassa on myös jaksoja, joiden luulisi sulattavan kovimmankin sydämen sykkimään Kurjen puolustamille arvoille ja näkemyksille. Aivan kirjan lopussa hän kirjoittaa: ”Kaikki alkoi siitä kauneudesta, jota Bertha Pappenheim loisti Josef Breuerin silmiin olemisensa rajalla, ainutlaatuisuuden kauneudesta” (s. 415). Kurjen polemiikki päättyy kauniisti jaksoon, jossa puolustetaan dynaamisen psykoterapian merkitystä ja oman ainutlaatuisen identiteetin löytämisen merkitystä lasten ja nuorisopsykiatrian vakuuttavalla kokemuspohjalla.

Hieman yllättävä ja merkityksellinen, piire kirjassa on *talking cure* -käsitteen jättäminen kääntämättä. Ainakin minun suomen kielen sanakirjastani löytyvät hyvät suomenkieliset vastineet termin molemmille elementeille. Tekijällä on kuitenkin ollut syynsä tähän terminologiseen ratkaisuun ja kirjan otsikon hieman koominen kaksikielisyys saakin oikeastaan selityksensä teoksen sisällä. Lopuksi vielä pieni miinus kustantajalle proseminaariryöt mieleen tuovasta vasensuorasta ladonnasta, mutta samalla korkea hatunnosto kunnollisesta lankasidoksesta selän pyöristyksineen. ■